

Uskonnot ja valta

Perinteiset uskonnot, uudet uskonnolliset liikkeet samoin kuin muut uskomusjärjestelmät jäsentävät ihmisten kokemaa maailmaa ja sosiaalisia suhteita. Ne toimivat usein normatiivisina koodistoina hyvän ja pahan, oikean ja väärän välillä. Uskonnot ovat myös keskeinen osa kansojen etnistä ja kulttuurista identiteettiä. Venäjän ja muiden entisten aikaisemmin virallisesti ateististen sosialistimaiden yhteiskuntien tarkasteleminen uskontojen kautta tarjoaa kiinnostavan näkökulman paitsi niiden menneisyyteen ja nykyisyyteen, myös keskusteluun uskontojen ja kirkon roolista kaikkialla vaikuttavassa globalisaatioprosessissa.

Miten kirkot ja uskonnot vastaavat ”maailmojen sekoittumiseen” sekä maallistumisen ja modernin tavarakulttuurin luomiin paineisiin. Onko hallitseva tendenssi yhteiskuntien sekularisoituminen eli uskonnon merkityksen väheneminen? Vai päinvastoin sakralisaatio, jolla tarkoitetaan sitä, että uskonnollisuus saa uuden ja jopa intensiivisemmän merkityksen yhteiskunnassa ja yksilöiden ajattelussa. Entisissä sosialistisissa maissa kysymys on myös kahden vaikutusvaltaisen instituution, valtiovallan ja kirkon välisen suhteen uudelleenmäärittelystä. Ja kuten lehtemme artikkeleista käy ilmi, kysymys on myös maallisesta vallasta ja rahasta.

Tanskalaisen *Jyllands-Postenin* julkaisemista muslimien pyhistä symboleista tehdyistä pilakuvista alkunsa saaneet tapahtumat kertovat uskontojen voimasta. Ja ennen kaikkea tapahtumat osoittavat jälleen kerran sen, kuinka tehokas ase uskonto ja pyhät symbolit ovat kun ne valjastetaan konfliktien aikana usein kaikkea muuta kuin ”pyhiin” tarkoituksiin.

Idäntutkimus ei poikkeuksellisesti julkaise tähän uskonto–teemanumeroon liittyvää kansikuvaa eikä taiteilijaesittelyä teoksineen. Uskontoja kommentoivia taiteilijoita on runsaasti ja olisi ollut luonnollinen valinta julkaista Venäjän ortodoksiaa, Puolan katolilaisuutta ja paavin asemaa tai juutalaisuutta käsittelevän taiteilijan kuvia. Päätimme kuitenkin tässä tilanteessa olla kommentoimatta kuvallisesti pyhiä asioita. Jätimme kanteen tyhjän kehyksillä rajatun tilan, jonka katsoja voi täyttää itse yhtä hyvin kuvalla kuin ajatuksella. Tai se voi olla myös vain tyhjä tila kuvaamassa sitä, mistä ei saa puhua tai jota ei voi kuvata.

Ratkaisuun päädyttiin siksi, että tässä ilmapiirissä kuvallinen viesti tulkittaisiin helposti väärin ja sille annettaisiin helposti merkityksiä, joita sille ei ole tarkoitettu. Polttoaineen tarjoaminen suvaitsemattomuuden lietsomiselle toisia kulttuureja, uskontoja tai uskonnottomia vastaan ei ole sananvapauden ilmaus, vaan yksikertaisesti osoitus ymmärtämättömästä hienotunteisuuden puutteesta tai populistisesta politikoinnista. Kuvien sijaan julkaisemme uskontoja ja niiden erilaisia yhteiskunnallisia rooleja Venäjällä, Ukrainassa ja Puolassa käsitteleviä artikkeleita, joissa analysoidaan niin valtauskontojen ortodoksian ja katolilaisuuden kuin myös vähemmistöuskontojen asemaa, niiden keskinäisiä suhteita ja uskontojen ja vallan välisiä suhteita. Tutkimuksen yleisiin eettisiin lähtökohtiin kuuluu käsitellä kohdetta sen omia motiiveja ja toimintaa ymmärtäen siten, että myös tutkimuksen kohteen ääni saadaan kuuluville. Tarkoitus on ymmärryksen lisääminen tutkittavista ilmiöistä ja kohteista. Se ei silti edellytä sitä, että tutkitta-

van toimintaan ei voisi suhtautua kriittisesti tai että se pitäisi hyväksyä.

Läntisessä maailmassa uskonto ymmärretään pääasiassa yksityisasiaksi, kun taas monissa muissa kulttuureissa se määrittelee vahvasti kollektiivia, kansan kokonaisuutta ja sen identiteettiä. Se saatetaan liittää jopa kansan etniseen taustaan kuten esimerkiksi ortodoksisuus (tähän voisi lisätä: ja juutalaisuus) venäjällä tai islamilaisuus arabimaissa. Venäjällä 80 % kaikista ihmisistä ja jopa puolet itsensä ateistiksi määrittelevistä nimeää itsensä ortodoksiksi. Silti vain puolet venäläisistä pitää itseään uskonnollisena ja 11 % käy säännöllisesti kirkossa. Venäjällä valta ja kirkko ovat Neuvostoliiton romahdusta seuranneen etäännyttämisvaiheen jälkeen taas lähentyneet hyvinkin pragmaattisesti toisiaan. Jo pelkästään se, että venäläiset määrittelevät identiteettinsä ortodoksian kautta, luo kenelle tahansa vallanpitäjälle tarpeen samaistua ortodoksiaan ja myös hyödyntää julkisissa esiintymissään kirkkoa ja sen symboliikkaa. Tämä puolestaan luo Venäjän ortodoksiselle kirkolle vahvan neuvotteluaseman suhteessa valtioon ja tilaisuuden vahvistaa omaa yhteiskunnallista rooliaan.

Myös Ukrainassa kirkkoilla on keskeinen yhteiskunnallinen rooli, vaikkakin kolmen vahvimman kirkkokunnan voimakkaasta kilpailuasetelmasta johtuen rooli on varsin ristiriitainen. Osa on toiminut ukrainalaisen kansallismielisyyden ja samalla Venäjän vastaisuuden lähtökohdista ja osa taas vaalien ”veljeskansayhteyttä” Venäjään ja Valko-Venäjään. Venäjän ja Ukrainan välisiä ulkopoliittisia suhteita määriteltäessä kirkkojen rooli on ollut ajoittain merkittävä.

Katolisessa Puolassa taas paavin ja kirkon huomattava yhteiskunnallinen asema ja osallis-

tuminen politiikkaan on ollut melkein sääntö. Sosialismin aikana kirkko oli merkittävä oppositiovoima ja kansallismielisyyden ylläpitäjä ja sillä oli keskeinen osuus kenraali Wojciech Jaruzelskin johtaman Puolan hallituksen kaatamisessa yhdessä solidaarisuusliikkeen kanssa. Nyt poliittisesti jakautunut kirkko etsii uutta yhteiskunnallista rooliaan.

Isona haasteena kaikkien kolmen maan kirkkoille on modernisoituvaa ja globalisoituvaa yhteiskuntaa. Kirkot joutuvat valitsemaan, miten ne vastaavat tähän muutokseen ja sen mukanaan tuomaan aatteiden ja myös uusien uskontojen kilpailuun. Kysymys on sekä uskonnoista uskomusjärjestelminä että kirkkoista instituutioina. Esimerkiksi Venäjällä ja Ukrainassa kirkkoon kuulumisen ei ole lainkaan itsestään selvyyttä ja uskovaisiksi itsensä määrittelevät ihmiset ymmärtävät uskonnon usein melko vapaamielisesti kirkko- ja uskontokuntien rajoja ylittäen. Tutkimuksen parissa ilmiö on nimetty globalisaation tuottamiksi ”vapaasti toimiviksi uskontomarkkinoiksi”, joilla uudet ja vanhat uskonnot kilpailevat ihmisten sieluista ja sitoutumisesta.

Helsingissä 8.2.2006

Markku Kangaspuro